

RÅDHUSET.

Utdrag ur Bohlins minneskrift 1919

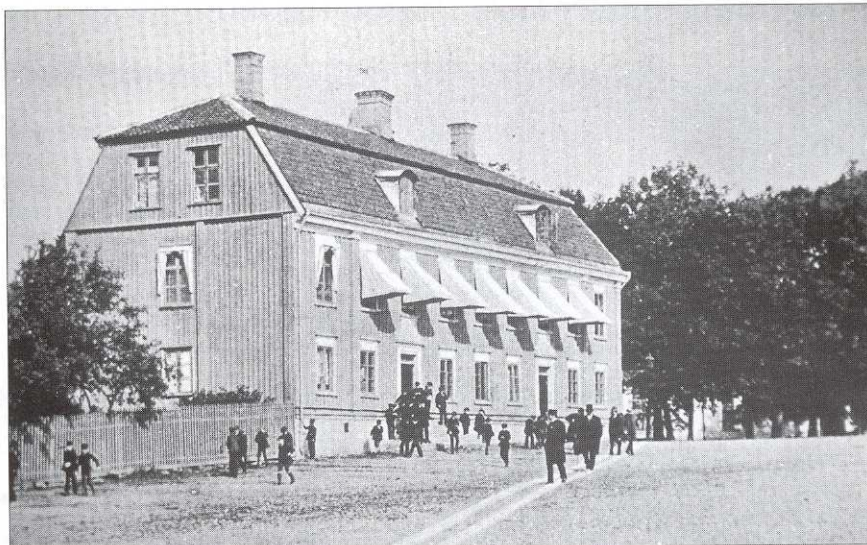
Under de första åren af sin tillvaro lärer vår stad ha saknat rådhus. I det protokoll, som skildrar kontroversen mellan borgmästaren Nils Andersson och borgaren Tolle Ingelsson den 12 nov. 1625 såges uttryckligen, att de båda stridslystna männen kommit i ordskifte, då Nils »hade uppsökt en Belegenn Plass thill derres Räädhstufwu skulle stå». Vid den tiden fanns alltså här intet rådhus, utan hölls rådstufvu i någon mera tillfällig hyrd eller eljes upplåten lokal.

År 1630 synes nämnda brist vara afhjälpt. I det spännande dramat mellan Nils Andersson och stadens magistrat förekommo upprepade gånger uttrycken »gå upp på rådstugan», »gå ned af rådstufvan». Nils Andersson hotar ju också att »kasta ut Tolle Ingesson genom rådstufvufönstret». Det är icke troligt, att dylika uttryck användts, om inte ett verkligt rådhus funnits. Rådhusfrågan synes ha varit så pass aktuell den gången, då Nils Andersson var ute för att uppsöka »en Belegenn Plass», att ett rådhus uppförts någon gång under de följande fem åren. Den 8 juni 1627 omtalas en sak, som blifvit angifven på »Råstugan i Alingsås», hvilket tycks visa att rådhuset då fanns. Följande märkliga notis i domboken för år 1631 sätter rådhusets tillvaro utom allt tvifvel: »Dagen före julafton hölls rådstuga i Göstaff Perssons nattstuga, effter de icke kunde gå uppå Rådhusett för starka wintrens Stora Kööldh skuuldh».

Bilden i Dahlbergs Svecia uppger sig äfven för oss presentera vår stads, »Curia» eller rådhus i äldre tider. Vi se där ett i jämförelse med de öfriga storsättligt hus, som med två våningar höjer sig öfver de kringliggande. Taket är ett »walmtak» med vimpelprydd takryttare och smärre vimplar i takspetsarne samt hufvar vid takfoten. En utbyggnad med sadeltak tyckes föreställa trapphus att döma af den höga rundbågiga dörr, som skyttar fram öfver hustaken. Mer än ett tjugotal fönster finnas antydda på de sidor af byggnaden, som äro vända mot åskådaren. På takryttarens sydsida finnes antydning om en urtafla.

Om ur funnits på rådhuset är minst sagt ovisst. Räkenskapen för 1679 talar om en post »Bräder, Spjror, Spjåk och annan nödighet till kläckans oprättande på Rådståffwun», men därmed åsyftas sannolikt en ringklocka till menighetens sammankallande.

Vi ha starka skäl att betvivla denna bilds verklighetstrohet. Som vi snart skola se, motsvarar den ståtliga rådhusbilden ingalunda förhållandena un-

Rådhuset omkring 1890

der de sista åren af 1600.talet. Mycket kan ju hända på några decennier, och det är ju tänkbart, att det äldsta rådhuset försvunnit t. ex. genom en eldsvåda. Men gent emot ett sådant antagande må framhållas det otroliga i att det dåtida Alingsås skulle ha måktat kosta på sig en sådan rådhusbyggnad. Enligt 1638 års mantalslängd hade staden inalles 72 mantalsskrifna borgare, änkor inbegripna; år 1675 »medh enkiör 69 man». Mantalslängden för 1682 upptager 76 »mantahl», således ingen nämnvärd ökning. År 1683, då drängar och pigor uppfördes i mantalslängden, steg mantalet till 104. Till dessa siffror passar vida bättre den tämligen enkla rådstuga, som bevisligen fanns år 1696, än det ansenliga rådhus, hvarmed Sveciabilden statar.

När borgmästaren Ulrik Paulin år 1696 tillträdde sitt ämbete i Alingsås, fann han rådhuset i så uselt skick, att han strax föranstaltade om dess reparation. Huset befanns »bristfälligt till taket», »gaflarne skredne uthur sitt Rätta lagh», »fönstren i »Cämnräs Cammaren» voro »alldeles fördärfwade», »fönstren i förstugan voro »och mycket ofärdige» och »skullarne öfver Rådstuguboderna mehrendels fördärfwade». År 1697 inköpte till »Taktäckningen: 3 Skieppund näfwer, 1,000 Torf, 5 Mullkloffvar och 16 Mullkrookar». Längre fram anskaffades »400 Torff till Taktäckningen på Rådstugan och »till skullarna öfver Rådstuguboderna. »10 sextumspik, sex tolfte bräder och 400 läktspek». Samma år 1697 skreds till arbetet. Timmermännen Anders Arfwidsson och Arwid i Nohaga »ordinerade arbetet både med dhe skredne gaafvars till tillrätta skrufwande och vid Taktäckningen», Johan Nilsson, snickare, byggde skullen, och en del af borgerskapet, som sammankallats, om-täckta taket. Till »mödolön» härför

fingo dessa senare »Een half Tunna öhl». Nu skaffades en »ansenlig hengelås för Cämnräs Cammarsdhören» samt »behörige korsjärn till fönstergluggarne» i denna kammare, »hwarest både båtsmäns munteringe-rna och annat angeläget kommer att förwaras».

I kostnadsförslaget för denna reparation uppgifves att »vtj Rådstugun finnes 3:ne fönstergluggar, 3:ne fönster i hvarie glugg, ett fönster i hwar glugg med gångjärn och hakar, i Cämnräs Cammaren en fönsterglugg med 3:ne fönsterhuhl» och i förstugan 3:ne fönster. Af dessa blefvo fönstren i kämnärskammaren »å nyo gjorde, i de öfriga ersattes »16 bräcklige Rutor».

Den 5 juli 1608 kvitterar snickaren Johan Nilsson en räkning å 2 daler smt » för en giord skulle krlng Rådstugun».

Samma år kvitteras räkningar för en del andra reparationer. Per Böcker och Olof Gunnarsson ha erhållit 4 daler 16 öre s:mt »till wählförtiänt arbetslön för Rådstugugolfwets Trätzninh», hvartil inköpts 6 tolfte bräder, 4 kärvar långhalm, 200 torf och 4 lass »måss». Murmästaren Anund Giöstasson i Hemsjö har i arbetslön fått 2 daler s:mt för »een Spijs och korstens opmurande i Rådhuset här i staden, hwarest tillförne ingen Spijs wahrit». Om beskaffenheten af denna spis kan man få en föreställning, när man ser, att därtill åtgått förutom ler. och sten »en breda till spijssyller, Een jernstång vid hwälfnigen, Ett jernspiel med jernformer, een och 1/2 skieppa hwitt lim».

Alldenstund vid de två frimarknaderna, Birgitta- och Luciamarknaden, bodepenningar upptogos och bokför-

Fortsättning nästa sida

des bland stadens mest inkomster, kunna vi äfven från detta håll få en viktig upplysning om det gamla rådhusets beskaffenhet. Räkenskaperna gifva vid handen, att betalning eller hyra erlagts för 4 rådhusbodnar eller, som det stundom uttryckes »rådhusslämmar».

Med ledning af 1750 års geometriska karta, där det då nedbrunna rådhusets tomt finnes inlagd och af de nämnda spridda upplysningarna är det möjligt att skapa sig en bild af stadens med all sannolikhet äldsta rådhus, sådant det tedde sig mot slutet af vår stads första tidevarf.

I nordöstra hörnet af nuvarande stora torget med gaveln vänd mot Hedéns tomt, som på Karl XII:s tid ägdes af borgmästaren Paulin, och med framsidan mot nuvarande Vänersborgsbanken och J. P. Svenssons kvarter, hvars södra hälft då var en trädgård, som likaledes ägdes af Paulin, låg en omkring 14 meter lång och 7 meter bred, rödmålad och torftäckt byggnad af trä, i hvars understa våning funnos 4 bodar, som sträckte sig ett stycke utanför den öfre våningen och ofvanpå hade de nämnda »skullarna». Till öfre våningen ledde inomhus en trappa, som alltså måste ha varit rätt hög. I öfre våningen funnos, utom en förstuga, rådhusalen och kämnärskammaren samt - arresten eller, som den ock kallas, »kammaren» eller »stadens gömma». Huset hade torftak och saknade skorsten ända till år 1698 då eldstad byggdes i råhusalen och en hvit skorsten uppmurades. De nämnda fyra boderna voro efter gammal sed försedda med lämmar att slå ned och upp ungefär som de intill sista tiden brukliga marknadsstånden.

Såsom synes på den jämförande kartan öfver Alingsås stadsplans utveckling, var stora torget i äldre tider icke fritt utan bebyggt så långt upp, att t. o. m. den nu resta Alströmersbysten står på gammal tomt.

Huru länge det af borgmästare Paulin restaurerade rådhuset fyllde sin uppgift, har icke stått att noggrant utröna. Men i manuskriptet »Alingsås 3 finnes i en den 7 okt. 1737 dat. »Beskrifning» sid. 139 nämndt, att i Alingsås är »en gammal Rådstuga, som nu icke mehra brukas der til, utan at förvara al-lehanda redskap och andra gamla saker uti».

Kämnärskammaren eller kämnärstugan, som enligt gällande ordning skulle finnas och vara det rum, där de två kämnärerna fingo handlägga dem tillhörande mål, synes mycket tidigt ha förlorat sin betydelse och tagits i bruk som förvaringsrum för hvarjehanda föremål. Där förvarades stadens målkärl,

dess »BåBman» m. m., där förvarades saker, som tagits i pant för obetalda skatter. Stadens brandredskap fingo äfvenledes där sin plats, att döma af 1691 års räkenskap, där bland inventarier i kämnärskammaren nämnes »Een wattenspruta gamma». Enligt samma räkenskap förvarades där äfven båtsmännens munderingar. Småningom inkräktades utrymmena i det gamla rådhuset alltmera af redskap och skräp. Några veckor efter den stora branden 1749 berättar Jonas Alströmer i sin relation till K. M:t, att bland nedbrunna byggnader var äfven» Stadzens Rådstuga med derunder varande Magasin till Brandredskap med mera».

Sedan »Consulen Ahlström» -

Här låg rådhuset på tomt nr. 57 i hörnet av Kungsgatan Färgaregatan från slutet av 1700-talet till början på 1830-talet.

hans titel ända till år 1739 - den 20 juni 1727 fått Alingsås lagdt under manufaktur societeten, och borgmästaren Paulin, som ansåg sig grymt prejudicerad och därför i det längsta gjorde motstånd, på själfva Birgittamarknaden den 7 okt. 1727 på ett skäligen bryskt sätt blef »widera disposition betagen» och stadens »publika hus» följande året, likaledes efter segt motstånd af f. d. borgmästaren, aflämnats till manufaktur societeten, torde rådhuset ej länge ha begagnats, utan rum för den nya jurisdiktionen anskaffats i någon af societetens redan då talrika fasdgheter. År 1749 den 4 oktober på eftermiddagen var dess saga all. Den tiden lefde ännu Paulin, och det är väl möjligt, att han med egna ögon sett det rådhus sammanstörta, som han en gång såsom 26-årig man och nykorad borgmästare återupprättade ur dess förfall. Om han vid tillfället vistades i staden, måste han ha sett olyckan, ty han bodde i närmaste hus, hvilket för öfrigt äfven ödelades af branden.

Gifvetvis hade den ämbetsrätt, som efterträdde rådstugan, och den stadsrätt eller manufakturrätt, som efter den 17 maj 1732 fullgjorde alla en magistrats åligganden, sina cessions- och expeditionslokaler, men det skulle ju vara en inkomsekvens att tala om ett »rådhus», när borgmästare och råd försvunnit och lämnat plats åt en justitiarie med sina bisittare. När staden »återställdes» i sitt forna skick, skedde detta högtidligen på »Rådstufvun» härstädes. Något verkligt rådhus blef icke uppfördt efter branden 1749, ehuru staden genom stambok öfver hela riket erhållit medel därtill.

Men enligt hvad borgmästare Jonas Froman, den förre justitiarien, i flera till myndigheter aflättna skrivelser upplyser, höll rådstugan sina sammankomster i en hyrd lokal, för vilken manufaktur societeten betalade hyran. Efter stadens »återställande» hyrdes under en följd af år »rådstugorum hos borgmästaren Froman i hans fastighet n:o 53 och 54 vid Drottning- och Torggatorna, hvilka fastigheter nu innehafvas af Noline Petersson och plåtslagare Svensson.

På direktören Patrik Alströmers tillskyndan inköpte staden till sist af kanslirådet Claes Allströmer tomten 57 här i staden vid Storgatan, det i köpebrevet så kallade »Sommarska huset», samma hus, som nu äges af handlanden Verner Pettersson.

Det nämnda inköpet motiveras därmed, att staden nu vore »i högsta behof af ett rådhus, hvartill det för inköp föreslagna »kunde i framti-

den tjäna». Vid den stora branden 1749 hade denna fastighet, hvilken då sträckte sig längs Färgaregatan ända fram till Drottninggatan, ägts af postmästaren Johan Tistelgren, och nu, sedan vid 1773 års reglering norra hälften fränskildts och bildat särskild tomt, af postdirektören Hindrik Sebastian Sommar. När fastigheten nu skulle tagas i besittning, yppade sig en del svårigheter. Inköpet hade beslutats af magistraten den 12 juli 1791. Efter ett par besiktningar beslöts först i december 1792, att Rådhuset skulle repareras. Denna reparation verkställdes år 1793 för en kostnad af 442 daler 36 sk. 6 rst. I oktober 1793 var man kommen så långt, att kontrakt uppgjordes med borgmästare Arsenius, att han skulle mot en årlig hyra af 16 Rdr 32 sk. få disponera »hela Rådstufvugården så till man- som uthus, utom Rådhusalen och nästa rummet därintill på östra sidan, af hvilka det sidstnemnda skall gagnas såsom Domstohlens förmak».

Fortsättning i nästa nummer

Rådhuset

Utdrag ur Bohlins minnes-
skrift 1919

Fortsättning från medlemsbladet
nr 1-2004

År 1798 ändrades detta kontrakt därhän, att eftersom borgmästarens lön vore »ringa och icke lämpad efter tidernas förändrade skick» han skulle få hyresfritt till Bostad nyttja Rådstufvugården med därtill hörande Trädgård, med visse utsatte vilkor, i afseende på Domsahlen och förmaket, samt skyldigheten att fullgöra mindre reparationer». Då det emellertid visat sig, att rådhuset var angripet af svamp, beslöts ånyo reparation, hvarjämte ett bryggghus uppfördes.

Det är att märka, att redan år 1791 medgifvits borgmästaren rätt att bebo nedre våningen i den nyuppförda fastigheten. Borgmästaren måtte ha tagit lägenheten i besittning genast, ty i 1792 års mantalslängd finnes han vara skriven i tomt 57.

Under de följande decennierna måtte rådhuset ha varit till belåtenhet, eftersom det sällan nämnes i magistratsprotokollen. Först år 1825 omnämnes någon större förändring af dess lokaler. Då hade borgmästaren låtit inreda ett gästrum »på Rådhusets nordöstra ända», hvilket skulle af stadskassan betalas med 20 Rdr riksgälds, med det villkor, att »de bättre af stadsborne i händelse af väntan, utom rådhusrummet ifråga om öfverläggning i afseende på utslags afsälgande m. m, måge få sig där uppehålla sig». Det förmåles icke, efter hvilka grunder och af hvem sorteringen skulle verkställas och det är ju tänkbart, att äfven vid den tidens ganska noggranna uppdelning i bättre och sämre folk gränsfall kunde finnas, som vållade tvister och obehag.

Icke synnerligen långt därefter upphörde tomten 57 vid Kungsgatan att vara säte för vår stads styrelse. År 1828 gick borgmästaren Arsenius ur tiden och efterträddes 1829 af Haldan Unger, hvilken redan under Arsenii sjuklighet länstgjort som vice borgmästare.

Den 27 april 1829 uppstod Herr Borgmästaren Unger från domsätet »och till Borgerskapet hemställde, huruvida under hans blifvande tjänstetid såsom Borgmästare härstädes någon förändring mot hvad hittills varit skulle ske med rådhusbyggnadens begagnande». Härtill förklarade Borgerskapet enhälligt, att Borgmästare Unger lika med framlidne Borgmästaren C. Arsenius äger att begagna Rådhuset såsom en tjänsten tillhörande förmån med det förbehåll likfullt, att Cessions-

Rådhuset år 2004 Foto: Sven Johansson

rum där skall finnas med dertill hörande förmak samt rum för patruller, på sätt reglementet derom föreskrifver. Borgmästaren Unger fästade vidare Borgerskapets uppmärksamhet derpå, att Rådhuset med dertill hörande byggnader befinner sig uti ett vanvårdat och yllerst förfallit skick samt att detta för all blifva tjenligt till Cessions- och boningsrum alltså tarfar en betydlig reparation.

Borgmästarens anförande hade den verkan, att borgerskapet tillsatte en kommitté, som skulle bl. a. utarbete kostnadsförslag för en reparation.

Kommittén var färdig med sitt utlåtande redan den 18 maj s. å. Den hade kommit till det resultat, att »husen borde försäljas och K. B:s tillstånd dertill utverkas». Magistrat och borgerskap voro strax redo att fatta beslut i enlighet med kommitténs förslag.

K. B:s tillstånd till försäljningen erhöles den 22 juni, hvarpå auktion å fastigheten 57 vid stora gatan anställdes den 13 juli, då densamma inropades af handlanden Wång för 3,200 Rdr Rgd, hvilket anbud sedan af K. B. godkändes.

Staden afhände sig alltså helt hastigt sitt rådhus utan att ha planerat för ett nytt. En uppgörelse hade dock träffats med borgmästaren Unger, att han »mot tillgodonjutande af hela räntan af köpeskillingen skulle betala hyran för tjänliga sessionsrum samt för återstoden at denna ränta sjelf förskaffa sig boning».

Då handlanden Wång enligt köpevillkoren skulle tillträda det gamla rådhuset den 1 sept. 1829, stod vår stad nu åter utan rådhus. Nu liksom förra gången hade staden en lycklig slump att tacka för fyllandet af denna brist.

Vid nordvästra hörnet af Alingsås

stora torg låg redan den tiden en gård, som bar namnet »Stora gården». Den bestod af ett stort tvåvånings trähus med brutet tak och sträckte sig i vinkel utmed hörnet af Stora torget och Kungsgatan. När Gustaf III år 1772 i december besökte Alingsås, tog han »logement» i »Commerce Rådets och Riddarens af kungl. Vasaorden, Herr Patrik Alströmers hus vid torget». Något annat hus vid torget hade icke Patrik Alströmer. På torgets norra sida var hans trädgård och på torgets östra sida, Hedens fastigheter, innehades den norra tomten af handlanden Tingelund och den södra af krögaren Nolbom. Visserligen ägde Patrik Alströmer den bredvidliggande tomten n:o 111, men denna skulle säkert ha betecknats såsom belägen vid Stora gatan, äfven om den ligger nära torget. Vi kunna alltså taga för gifvet, att det stora hörnhuset vid torget uppförts af Patrik Alströmer och att det var i detta hus, han mottog sin konung. Tomtförteckningarna från denna tid visa, att öfverdirektören Patrik Alströmer ända till 1769 bodde i tomten 1-4 i kvarteret Alströmer, hvaremot han år 1770 befinnes bo i tomten 28-32 vid torget i kvarteret Kristina. Vid denna tid alltså var Storgården färdig att tagas i besittning.

I 1713 års tomtindelning upptages denna fastighet under n:o 28, 29, 30, 31, 32 såsom tillhörande Herr Commerce Rådet och Riddaren Patrik Alströmer. Ännu 1780 står denne man i mantalslängden skriven för fastigheten, men det upplyses tillika, att han »bor i Göteborg». För de närmast föregående åren står fastigheten betecknad som »obebodd» eller »öde».

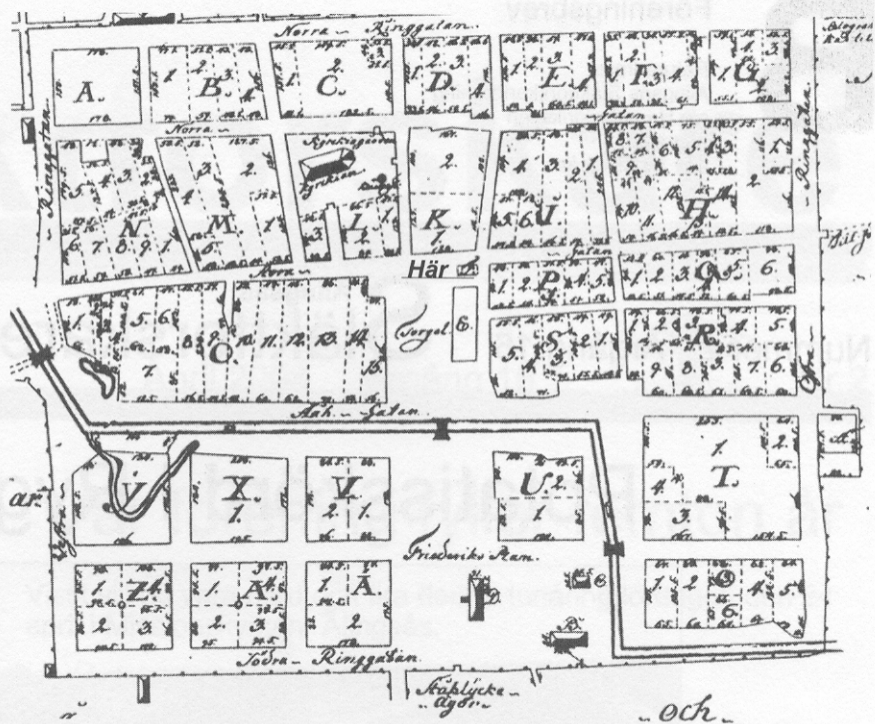
Fortsättning nästa sida

År 1781 togs den i besittning af Direktören Johan Alströmer, som sedan bodde i huset vid torget till sin död 1788. I fastigheten bodde då ända till 25 personer, hvilket ju bestyrker, att huset var betydande. Efter Johan Alströmers död inflyttade i huset öfversten, sedermera generalmajoren grefve Posse, som bodde där till dess huset år 1795 öfvertogs af majoren, baron Nils Silfverschiöld, hvilken år 1786 blifvit ägare af hela Alingsås manufakturverk med alla dess tillhörigheter. Vid dennes död 1813 gick fastigheten i arf till hans son Nils August Silfverschiöld.

När staden år 1829 hade afhändt sig sitt rådhus och stod i förlägenhet, huru ett nytt skulle anskaffas, samt tillika befann sig ställd inför nödvändigheten att bygga ett nytt skolhus, väcktes på hösten 1831 förslag om att inköpa »Storegården, i ändamål att där inrätta Rådhus, Skolerum samt rum för Rector och Borgmästaren m. m.» Förslaget framlades på allmän rådstuga den 14 nov. och redan den 28 nov. anmäldes, att köpet var afslutadt, »hwarmed stadens invånare sig nöjde förklara».

Köpeskillingen för den nyförvärfvade »Storegården» utgjorde 10,000 Riksdaler.

Ifrån den dag, då Storegården kommit i stadens ägo, fick det ståtliga gamla huset tjäna sitt fyrfaldiga ändamål: att vara rådhus och läroverkshus, borgmästarebostad och rektorsbostad. På hösten 1901 skedde den första utbrytningen, då läroverket inflyttade i sitt nya hus i kvarteret Svanen. Den 1 oktober 1910 flyttade läroverkets rektor ur den gamla rektorsbostaden. Följande vår väckte Drätselkammaren

Karta över Alingsås stadsplan 1750. Vid markeringen **Här** på stora torget låg Alingsås första rådhus.

hos Stadsfullmäktige förslag om rådhusets reparation och lokalernas förändring, så att de kunde tjäna för åtskilliga stadens behof.

Stadsfullmäktige beslöt den 10 april 1911 att reparera rådhuset och där i inreda lokaler till stadskamrerarekontor och stadsingeniörskontor, drätselkammarelokal, uppborås- och vallokal, bostad för stadsvaktmästare m. m. Dessa förändringar utfördes under sommaren 1911. Den 11 sept. s. å.

anslogo Stadsfullmäktige 3,200 kr. till möbler och inventarier i de nyrestaureerade lokalerna. Husets yttre undergick ingen annan förändring än en ommålning i ljus gräddfärg.

Den tid torde emellertid icke vara långt aflägsen, då vårt växande samhälle behöfver ännu större utrymme för sina expeditioner och förvaltande organ än till och med den ärevördiga »Store gården» i sitt nuvarande skick förmår erbjuda.